

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ «ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ

(ἢ περὶ ἔρωτος)

Η εποχή της συγγραφής του Συμποσίου

Όπως απέδειξε η φιλολογική έρευνα, το Συμπόσιο πρέπει να γράφτηκε λίγο μετά το 385 π.Χ. Αυτό γίνεται φανερό από μια φράση του Αριστοφάνη (193α) ότι ο Ζεός χώρισε στα δύο τους ανθρώπους όπως οι Λακεδαιμόνιοι τους Αρκάδες. Οι Σπαρτιάτες γκρέμισαν ταείχη της πόλης που συμμαχούσε συνεχώς με τους Αθηναίους και υποχρέωσαν τους Μαντινείς να κατοικήσουν σε τέσσερα διαφορετικά χωριά. Το γεγονός αυτό έγινε το 385 π.Χ. Τον ίδιο χρόνο μάλλον πέθανε ο Αριστοφάνης, κι αυτό είναι σημαντικό για τη χρονολόγησή του έργου, επειδή έχει παρατηρηθεί ότι ο Πλάτωνας δεν βάζει ποτέ τους διάλογους του ζωντανά πρόσωπα. Στην ίδια εποχή τοποθετεί επίσης το Συμπόσιον και η στατιστική έρευνα της γλώσσας των πλατωνικών έργων.

Η περίοδος αυτή (386-367 π.Χ.) θεωρείται η περίοδος της ωριμότητας του Πλάτωνα. Τότε έγραψε τους διαλόγους: Μενέξεος, Κρατύλος, Εὐθύδημος, Μένων, Παρμενίδης, Φαίδων, Φαιδρός, Πολιτεία και Θεαίτητος. Το 385 π.Χ. ο Πλάτωνας ήταν 43 χρονών, είχε γυρίσει, δύο χρόνια πριν, στην Αθήνα από το ταξίδι του στις Συρακούσες και είχε ήδη ιδρύσει την Ακαδημία του. Στα νεανικά του χρόνια ο Σωκράτης είχε επηρεάσει βαθιά τη σκέψη του. Τον μεγάλο δάσκαλο είχε γνωρίσει ο Πλάτων, όταν ήταν 20 χρονών και έμεινε κοντά του ως τον θάνατό του, το 399 π.Χ.

Την εποχή αυτή η Αθήνα, εξασθενημένη από τους μακροχρόνιους πολέμους, βρίσκεται σε παρακμή. Ο Πέρσης βασιλιάς Αρταξέρξης με την Ανταλκίδειο ειρήνη (387 π.Χ.) έχει γίνει ο ρυθμιστής των πολιτικών πραγμάτων σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Η εποχή της μεγάλης δόξας της αθηναϊκής ηγεμονίας, έχει σβήσει οριστικά. Οι Αθηναίοι έχουν συνέλθει λίγο από τη μεγάλη συμφορά του 404 π.Χ., τότε που, ηττημένοι από τους Σπαρτιάτες, είδαν τα τείχη της πόλης τους να γκρεμίζονται και τη σπαρτιατική φρουρά να εγκαθίσταται σ' αυτήν. Η Αθήνα έχει συνασπιστεί ξανά μαζί με άλλες ελληνικές πόλεις εναντίον της Σπάρτης και τα τείχη της έχουν ξαναχτιστεί αλλά με περσικά χρήματα τώρα (393 π.Χ.).

Πέρασαν δεκατέσσερα χρόνια από τότε που οι Αθηναίοι καταδίκασαν σε θάνατο τον πρώτο φιλόσοφο που γέννησε η πόλη τους, τον Σωκράτη, με την κατηγορία ότι δεν πίστευε στους θεούς στους οποίους πίστευε η πόλη και ότι διέφθειρε τους νέους. Το θέμα του θανάτου του δεν έχει πάψει να είναι επίκαιρο, καθώς και το θέμα της συμπεριφοράς του Αλκιβιάδη, ο οποίος, αφού πρόδωσε δύο φορές την πατρίδα του, δολοφονήθηκε από ανθρώπους της Σπάρτης (404 π.Χ.). Είχαν γραφτεί την εποχή εκείνη διάφορα έργα, αλλά υπέρ και άλλα κατά του Σωκράτη. Είναι πολύ πιθανό και το Συμπόσιο να γράφτηκε από τον Πλάτωνα ειδικά για να υπερασπιστεί τον δάσκαλο του. Και δεν είναι καθόλου τυχαίο που το εγκώμιο του Σωκράτη, στο τέλος του Συμποσίου, το κάνει ο ίδιος ο Αλκιβιάδης, τονίζοντας πόσο ντροπώταν τον Σωκράτη γιατί δεν ακολουθούσε τις σωστές του συμβουλές και παρασυρόταν από τις κολακείες του πλήθους.

Το Συμπόσιο

Σ' ένα σαλόνι της εποχής (γύρω στο 400 π.Χ., όπως θα δούμε παρακάτω), στο σπίτι του νεαρού ποιητή Αγάθωνα, που μόλις έχει κερδίσει στους τραγικούς αγώνες με την πρώτη του τραγωδία, έχει μαζευτεί όλη η αφρόκρεμα των διανοουμένων της Αθήνας: ο Σωκράτης με τον πιστό του μαθητή Αριστόδημο, ο Αριστοφάνης, ο Αλκιβιάδης, ο Φαίδρος, ο γιατρός Ερυξίμαχος, ο εραστής του Αγάθωνα Πausανίας και άλλοι που δεν αναφέρονται. Μισοξαπλωμένοι δύο δύο σε κλίνες, τοποθετημένες γύρω γύρω στο δωμάτιο, τρώνε στην αρχή από τα μικρά τραπεζάκια που βρίσκονται μπροστά σε κάθε κλίνη. Κι αφού τελειώσει αυτό το πρώτο και σύντομο μέρος του συμποσίου, το ξείπνονη σύνιειπνον, περνούν με σπονδές και παιάνες, στο δεύτερο και κυριότερο μέρος (πότος ή σύμποτος). Αποφασίζουν να πιουν λίγο μόνο και να μιλήσει ο καθένας με τη σειρά του για τον Έρωτα, πλέκοντας το εγκώμιο του θεού αυτού.

Οι λόγοι τους είναι περίτεχνοι, γεμάτοι φιλολογικά σχόλια. Οι περισσότεροι είναι βαρετοί και σχολαστικοί π.χ. του Φαίδρου, Ερυξίμαχου, Πausανία, Αγάθωνα, μόνο του Αριστοφάνη ο λόγος είναι διασκεδαστικός, γεμάτος πνεύμα. Υπάρχει σαφής διαφοροποίηση τόσο στο ύφος όσο και στο περιεχόμενο του λόγου κάθε προσώπου.

Τελευταίος μιλάει για τον Έρωτα ο Σωκράτης. Στην αρχή παίζουμε όλους τους άλλους, σαν τη γάτα με το ποντίκι. Είναι σαν να τον βλέπουμε να το διασκεδάζει, κοιτάζοντας με τα πανέξυπνα λαμπερά μάτια του τότε τον έναν και τότε τον άλλον. Με γρήγορες, συνεχείς ερωτήσεις απαντήσεις προετοιμάζει το κατάλληλο κλίμα και όταν τους έχει οριστικά επιβληθεί, πηγαίνοντας τους από δω κι από κει και υποχρεώνοντας τους κάθε τόσο να παραδέχονται, ότι θέλει αυτός, περνάει στην αναδιήγηση του διαλόγου του με τη μάντισσα Διοτίμα και του τελικού μονολόγου της. Κάθε τόσο μιμείται τους σοφιστές χρησιμοποιώντας ειρωνικά τις εκφράσεις τους, το ύφος τους.

Στο τέλος εμφανίζεται, στεφανωμένος με μενεξέδες και κισσούς και ήδη αρκετά μεθυσμένος, ο Αλκιβιάδης, και ο δικός του λόγος είναι ένα εγκώμιο για τον Σωκράτη. Μάς κάνει εντύπωση η δροσιά των διαλόγων ανάμεσα στους συνδαιτυμόνες, τα χαρούμενα πονηρά πειράγματα μεταξύ τους, οι παλαιότητες, το εκλεπτυσμένο παιχνίδι των λέξεων και των συνηχησεων. Ίσως να αισθανόμαστε μια κρυφή ζήλια που δεν βρισκόμαστε εκεί, στην Αθήνα εκείνης της εποχής μέσα σ' αυτήν την πνευματώδη παρέα, που συγκεντρωνόταν κάθε βράδυ, τότε στο σπίτι του ενός και τότε του άλλου, και στο ημίφως των λυχναριών, γεμάτοι ενθουσιασμό και έρωτα, πίστευαν ότι μπορούσαν να προσεγγίσουν θέματα τόσο υψηλά. Τώρα μας περιβάλλει απειλητικό ένα άλλο ημίφως, της τηλεόρασης.

Στο Συμπόσιον υπάρχουν δύο χρονικά επίπεδα. Το συμπόσιο αυτό του Αγάθωνα (η ιστορικότητα του είναι αμφισβητήσιμη, άλλωστε δεν έχει σημασία) έγινε, σύμφωνα με τα λόγια του αφηγητή, την επόμενη μέρα της πρώτης νίκης του ποιητή Αγάθωνα στους τραγικούς αγώνες. Ξέρουμε ότι η νίκη αυτή κερδήθηκε επί άρχοντος Εύφημου, δηλ. το 416 π.Χ. Η αφήγηση όμως του συμποσίου γίνεται αρκετά χρόνια μετά, όπως λέει ο αφηγητής, ο Απολλόδωρος: την εποχή που ο ίδιος και οι φίλοι του ήταν ακόμη παιδιά,

αρκετά μετά τη φυγή του Αγάθωνα από την Αθήνα (έφυγε μεταξύ 411 και 495π.Χ.), τρία χρόνια περίπου από τότε που ο Απολλόδωρος έγινε φανατικός οπαδός του Σωκράτη (399 π.Χ.). Με τα δεδομένα αυτά η συγγραφή του Συμποσίου τοποθετείται γύρω στο 400 π.Χ. Περίπου δεκαέξι χρόνια λοιπόν χωρίζουν τη συγγραφή του από τον χρόνο της αφήγησης, και άλλα τόσα την αφήγηση από το περίφημο εκείνο συμπόσιο.

Ο Πλάτων έχει οπωσδήποτε τους λόγους του για να το κάνει αυτό. Ένας απ' αυτούς θα πρέπει να ήταν ότι ήθελε οισυνδαιτυμόνες σ' ένα συμπόσιο, όπου το θέμα συζήτησης είναι οέρωτας, να είναι νέοι. Πράγματι οι περισσότεροι απ' αυτούς ήταν τότε ακόμα νέοι, πολλά υποσχόμενοι. Η εποχή άλλωστε του 416 π.Χ. ήταν μυθώδης και αξιοζήλευτη. Το 400 π.Χ. η Αθήνα ήταν ακόμα περήφανη και ισχυρή. Είχε τελειώσει η πρώτη φάση του Πελοποννησιακού πολέμου με τη Νικίειο ειρήνη, στην οποία είχε νικήσει η Αθήνα και η δεύτερη δεν είχε αρχίσει. Δεν είχε ξεκινήσει ακόμη η καταστροφική σικελική εκστρατεία. Το σκάνδαλο των Ερμίων, στο οποίο είχε μπλεχτεί ο Αλκιβιάδης, όπως επίσης και ο Ερυξίμαχος και ο Φαίδρος, θα ξεπούσε λίγο αργότερα. Όσα συνέβαιναν λοιπόν το 416 π.Χ. είχαν ιδιαίτερη αίγλη για τους νέους του 400 π.Χ., που ζούσαν μια από τις σκοτεινότερες εποχές της Αθήνας, τέσσερα μόλις χρόνια μετά από τη μεγάλη καταστροφή.

Η δομή του Συμποσίου είναι περίεργη και πολύπλοκη, αριστοτεχνικά χτισμένη. Το έργο αρχίζει με μια απάντηση που δίνει ο Απολλόδωρος—ο οποίος είναι ο αφηγητής από την αρχή ως το τέλος—σε μια ερώτηση που του έκανε μια παρέα φίλων του: του ζητούσαν, όπως καταλαβαίνουμε, να τους διηγηθεί ό,τι ήξερε για το περίφημο εκείνο συμπόσιο. Κι εκείνος τους απαντά πως ευχαρίστως θα το κάνει γιατί το διηγήθηκε πρόσφατα. Με την ευκαιρία αυτή παρεμβάλλει έναν ολόκληρο διάλογο με τον Γλαύκωνα τον Φαληρέα, στον οποίο είχε διηγηθεί το συμπόσιο, καθώς προχωρούσαν στον δρόμο από το Φάληρο για την Αθήνα.

Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε τους δύο αυτούς διαλόγους σαν ένα πρόλογο. Το υπόλοιπο έργο μπορούμε να το διακρίνουμε σε τρία μέρη: α) τους πέντε πρώτους λόγους (Φαιδρού, Πausανία, Ερυξίμαχου, Αριστοφάνη και Αγάθωνα)· β) τον λόγο του Σωκράτη (που αναδιηγείται και τα λόγια της Διοτίμας)· γ) το εγκώμιο του Σωκράτη από τον Αλκιβιάδη.

Ο Σωκράτης.

Το Συμπασών είναι ουσιαστικά μια Απολογία υπέρ του Σωκράτη, γραμμένη από τον πιο άξιο μαθητή του, τον Πλάτωνα. Απευθύνεται στους Αθηναίους της εποχής, για να τους δείξει τι πραγματικά υπήρξε ο Σωκράτης, που τόσο άδικα τον είχαν καταδικάσει σε θάνατο.

Τελειώνοντας το διάβασμα του Συμποσίου, ο νους του αναγνώστη έχει ήδη φύγει από τον έρωτα, που είναι το κεντρικό θέμα του διαλόγου, και είναι γεμάτος και γοητευμένος από την προσωπικότητα του Σωκράτη. Μετά το εγκώμιο του θεού, του Έρωτα, ο Πλάτων βάζει στο στόμα του Αλκιβιάδη το εγκώμιο εκείνου που θεωρούσε σπουδαιότερο κι από τον ίδιο τον θεό: του Σωκράτη. Και κατά περίεργο τρόπο τα λόγια του Αλκιβιάδη γι' αυτόν τον άνθρωπο, ότι όμοιος του δεν υπάρχει κανένας άλλος, που να είναι

τόσο παράξενος, βγαίνουν αληθινά ακόμα και δυόμισι χιλιάδες περίπου χρόνια αργότερα. Η ανθρωπότητα γνώρισε τόσους μεγάλους, τόσους προφήτες και θεούς, τόσες ισχυρές προσωπικότητες που άλλαξαν τις τύχες του κόσμου, τόσα σπουδαία πνεύματα στις επιστήμες και στις τέχνες, αλλά σαν τον Σωκράτη δεν γνώρισε δεύτερο. Η εκπληκτική του προσωπικότητα, που προβάλλει από τα βάθη των αιώνων με την απλότητα και τη σοφία της, μας συγκινεί περίεργα. Είναι ο άνθρωπος που παραδεχόταν ότι το μόνο που γνωρίζει είναι ότι δεν γνωρίζει τίποτα, που υποστήριζε ότι είναι καλύτερο να αδικείται κανείς παρά να αδικεί. Αυτός που προτίμησε τον θάνατο για να μην προδώσει τις ιδέες του. Ενώ μπορούσε να γλιτώσει από τον θάνατο προτείνοντας ο ίδιος τη λύση της εξορίας, με την αγέρωχη στάση του προκάλεσε τους δικαστές του ζητώντας τη σίτισση στο πρυτανείο, τη μεγαλύτερη τιμή που θα μπορούσε να αποδώσει η πολιτεία σ' έναν πολίτη της. Όταν του πρότειναν οι μαθητές του να δραπετεύσει αρνήθηκε, γιατί, όπως είπε, πρέπει να υπακούμε στους νόμους της πατρίδας μας.

Η αληθινή αιτία της καταδίκης του Σωκράτη είναι ότι ενοχλούσε το κάθε είδους κατεστημένο στην Αθήνα της εποχής του: πολιτικούς, ρήτορες, σοφιστές, καλλιτέχνες κ.λπ., υποβάλλοντας σε έλεγχο τη σοφία και την αρετή τους. Τριγύριζε ανάμεσα τους από το πρωί μέχρι τις ξημέρες, μέχρι το βράδυ, στην Αγορά και στα γυμναστήρια, διδάσκοντας ότι τίποτα δεν είναι σπουδαιότερο από το να φροντίζει κανείς να γίνεται καλύτερος. Ότι δεν πρέπει κανείς να λείπει πως ξέρει, τι δεν ξέρει. Ότι είναι σοφότερος αυτός που τουλάχιστον παραδέχεται την άγνοια του από εκείνους που καμαρώνουν για τις γνώσεις τους. Δεν είναι καθόλου δύσκολο να κατανοήσουμε τον πανικό που προκαλούσε αυτή η συμπεριφορά. Με χίλιους τρόπους οι πετυχημένοι της εποχής προσπαθούσαν να φτιάξουν ένα πρόσωπο: του σοφού, του σπουδαίου, του τίμιου. Ερχόταν τώρα αυτός ο ξυπόλυτος, κουρελιάρης εβδομηντάχρονος γέρος και μέσσε σε λίγα λεπτά, με τις ειρωνικές του ερωτήσεις, τους χαλούσε όλα όσα είχαν καταφέρει: αμφισβητούσε το κύρος τους, ξεσκέπαζε αυτό που υπήρχε πίσω από το προσωπίδιο. Ποιο κατεστημένο θα μπορούσε ποτέ να το ανεχτεί; Σε οποιαδήποτε εποχή κι αν είχε ζήσει ο Σωκράτης, θα ήταν καταδικασμένος να τιμωρηθεί με θάνατο. Δεν είχαν καν την υπομονή, όπως τους λείπει στην απολογία του, να περιμένουν λίγο ακόμα να πεθάνει με φυσικό θάνατο.

Το κάνετε αυτό, τους λείπει, νομίζοντας ότι θα απαλλαγείτε από το να λογοδοτείτε για τη ζωή σας... Νομίζετε ότι σκοτώνοντας ανθρώπους θα εμποδίσετε να σας κάνει κανείς να ντρέπεστε, που δεν ζείτε σωστά, που δεν σκέφτεστε σωστά. Σαν κατακλείδα θα λέγαμε ότι η πολυπλοκότητα και το εύροστης προσωπικότητας του Σωκράτη δεν είναι εύκολο να κατανοηθούν. Μόνο λίγο μπορούμε να τα νοιώσουμε από τις μαρτυρίες — συχνά αντιφατικές — που μας δίνουν τα έργα που γράφτηκαν από ανθρώπους που τον γνώρισαν. Άλλοι τον λάτρεψαν κι άλλοι τον μίσησαν. Ανάλογη αντιμετώπιση του επιφύλαξαν κι οι σύγχρονοι μελετητές. Πολλοί πήραν θέση εχθρική ή και απορριπτική απέναντί του. Είναι πια καιρός να κοιτάξουμε πιο νηφάλια την προσωπικότητα του Σωκράτη.